

TĖVŲ AUKLĖJIMO STILIAUS IR EMOCINIO INTELEKTO SĄSAJOS SU VYRESNIŲJŲ PAAUGLIŲ SAVIVEIKSMINGUMU BEI SAVIVERTE PAGAL LYTĮ

Rita Žukauskienė

Socialinių mokslų daktarė profesorė
Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Tel. + 370 5 271 46 20
El. paštas: rzukausk@mruni.eu

Oksana Malinauskienė

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Tel. + 370 5 271 46 20
El. paštas: oksana@mruni.eu

Rasa Erentaitė

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Tel. + 370 5 271 46 20
El. paštas: rasae@mruni.eu

Šiame straipsnyje analizuojamos prognostinės tėvų auklėjimo stiliaus ir paauglių emocinio intelekto galimybės numatyti savivertę ir saviveiksmingumą paauglystėje atskirai vaikiniams ir merginoms. Analizei naudoti duomenys iš tęstinio Klaipėdos apskrities mokyklose atliekamo vyresniųjų klasių mokinių tyrimo. Tiriamųjų imtį sudarė 1028 mokiniai, kurių amžius 16–18 metų ($M = 16,29$; $SD = 0,93$), iš jų 624 merginos ir 404 vaikinai. Šiame straipsnyje naudojama 2008–2009 m. surinkta informacija apie paauglių savivertę (RSE: Rosenberg Self-Esteem Scale, Rosenberg, 1965), tėvų auklėjimo stilių (EMBU: Egna Minnen Beträffande Uppfostran, Arrindell et al., 1994), paauglių emocinį intelektą (ESQ-45: Emotional Skills and Competence Questionnaire, Takšič et al., 2009) ir saviveiksmingumą (GSE: Generalized Self-Efficacy Scale, Schwarzer and Jerusalem, 1995). Tyrimo rezultatai parodė, kad merginos turi aukštesnį bendrą emocinį intelektą (ir didesnius visus emocinio intelekto rodiklių įverčius) nei vaikinai; merginų ir vaikinų saviveiksmingumas nesiskiria, tačiau vaikinai pasižymi didesne saviverte nei merginos. Abu tėvai emocinę šilumą, kaip auklėjimo stilių, dažniau naudoja, kai šeimoje auga duktė, o tėvas (bet ne motina) dažniau naudoja atstūmimą, kai šeimoje auga sūnus. Labiausiai su emocinio intelekto rodikliais yra susijusi tėvų emocinė šiluma, tačiau svarbūs ir kiti tėvų auklėjimo stiliai, kurių sąsajos su paauglių emociniu intelektu priklauso ir nuo tėvų, ir nuo vaiko lyties. Apibendrinant galima teigti, kad vaikinų ir merginų saviveiksmingumą ir merginų savivertę numatyti leidžia tik emocinis intelektas, o vaikinų savivertę – dar ir tėvo emocinė šiluma.

Pagrindiniai žodžiai: tėvų auklėjimo stilius, emocinis intelektas, savivertė, saviveiksmingumas, paauglystė.

Įvadas

Vaiko raidai įtaką daro ne tik biologiniai veiksniai, bet ir artimiausia aplinka, tėvų auklėjimo pobūdis, socialinės ir kultūrinės

vertybės (Saarni, 1989, cituojama pagal Kostiuk and Fouts, 2002). Ankstesni tyrimai atskleidė, kad, nors paaugliai linkę mažiau bendrauti su suaugusiaisiais, ryšiai

su tėvais išlieka svarbūs visą paauglystę (Grotevant and Cooper, 1986). Šie rezultatai rodo, kad svarbu yra tyrinėti ankstesnius paauglių ir tėvų ryšius, siekiant išsiaiškinti tų ryšių įtaką paauglių raidai.

Kadangi tėvų auklėjimas daro nemažą įtaką vaikų emocinėms charakteristikoms, pavyzdžiui, emocijų reguliavimui, tai galima tikėtis, kad tėvų auklėjimas veikia ir vaikų emocinio intelekto bei saviveiksmingumo vystymąsi. Tėvai daro įtaką vaikų savireguliacijos įgūdžiams bendraudami su vaikais arba vadovaudami ir pateikdami elgesio modelius. N. Eisenberg ir bendraautorai (2001) teigia, kad tėvai padeda vaikams išmokti nuslopinti negatyvius afektus, nusiraminti ir nukreipti dėmesį į kitus dalykus. Ji taip pat nustatė, jog tėvai, kurie dažnai reiškia priešiškas, negatyvias emocijas, modeliuoja emociškai nesubalansuoto elgesio pavyzdį savo vaikams.

Suvokiamas saviveiksmingumas yra apibrėžiamas kaip asmens įsitikinimai, kad gali pasiekti tokį elgesio ar veiklos efektyvumą, kuris padeda kontroliuoti įvykius, veikiančius asmens gyvenimą (Zimmerman and Cleary, 2006). Tiek teoriniai, tiek empiriniai darbai patvirtina, kad saviveiksmingumas gali turėti įtakos socialiniams, emociniams, elgesio raidos aspektams ir kad jį patį veikia įvairūs asmeniniai ir socialiniai kintamieji (Bandura, 1997), todėl į žmogų yra žiūrima kaip į save organizuojantį, proaktyvų, atspindintį ir save reguliuojantį individą, kuris pats atsako už save ir savo veiksmus. Manoma, kad tikėjimas savo efektyvumu daro įtaką asmens iniciatyvumui ir tam, kiek atkakliai asmuo bus linkęs siekti tikslų (Bandura, 1997). Suvokiamas saviveiksmingumas tampa ypač svarbus paauglystėje, nes būtent

šiam amžiaus tarpsnyje yra išgyvenami dideli biologiniai, edukaciniai ir socialiniai pokyčiai. Šių iššūkių įveikimo sėkmė dažnai yra glaudžiai susijusi su paauglių saviveiksmingumu. Teigiama, kad paauglių saviveiksmingumui ir savivertei didelę reikšmę turi šeimoje įgyta patirtis, t. y. autoritarinių tėvų vaikai pasižymi mažesniu saviveiksmingumu ir menkesne saviverte, autoritetinių tėvų vaikai – didesniu saviveiksmingumu ir didesne saviverte, o viską leidžiančio tėvų auklėjimo stiliaus ir saviveiksmingumo bei savivertės ryšių nebuvo aptikta (Smith, 2007).

Šeimos aplinkoje svarbūs tiek materialiniai, tiek socialiniai (t. y. ryšiai ir bendravimo ratas) išteklių ir tėvų išsilavinimas. Tačiau svarbūs ir kiti veiksniai, pavyzdžiui, tai, kiek tėvai suteikia vaikams emocinės paramos, stiprindami jų tikėjimą sugebėjimu įveikti kliūtis, sėkmė moksle ir t. t. Šeimos skiriasi ir tuo, kaip tėvai motyvuoja savo vaikus priimti iššūkius ir juos įveikti, kokius elgesio modelius vaikams pateikia ir kokių sunkumų įveikos būdų moko. Reikia pabrėžti, kad tyrimų, skirtų nagrinėti saviveiksmingumą pagal lytį, yra labai mažai ir jie daugiausia koncentruojasi į suaugusiųjų amžiaus tarpsnį. Tėra keli darbai, kuriuose nustatyta, kad statistiškai reikšmingo skirtumo tarp paauglių vaikinių ir merginų saviveiksmingumo įverčių nėra (Nawaz and Gilani, 2011).

Savivertė yra apibūdinama kaip emocinis savęs įvertinimas, tai yra, kiek žmogus sau patinka ar nepatinka (Baumeister, 1998). Manoma, kad tai, kaip individas jaučiasi, elgiasi ir ką mąsto skirtinguose kontekstuose, priklauso nuo savivertės. Savivertė ir saviveiksmingumas yra atskiri konstruktai, tačiau yra ir susiję tarpusa-

vyje. A. Bandura (1989) teigia, kad pagal saviveiksmingumą galima prognozuoti, ar žmonės pasižymės didele saviverte, kai jiems pavyks pasiekti tikslų ar sėkmingai atlikti veiklą. S. Harter (1990) nustatė, kad paauglių savivertė daro įtaką emocinėms būsenoms (depresiškumui, linksmumui), o tai, savo ruožtu, veikia motyvaciją ištraukti į jų amžiui tinkamas veiklas. Taip pat nustatyta, kad merginos turi menkesnę savivertę nei vaikinai. Kita vertus, lyčių skirtumai specifinėse savivertės srityse (pavyzdžiui, pagal pasiekimus sporte, santykius šeimoje, socialinį priimtinumą) varijuoja (Gentile et al., 2009). Be to, manoma, kad kuo paauglių savivertė yra didesnė, tuo aukštesnis ir jų emocinis intelektas (Schutte et al., 2002).

Plačiausiu požiūriu emocinis intelektas apibrėžiamas kaip asmenybės gebėjimas integruoti jausmus ir mąstymą, t. y. atpažinti ir suvokti emocijas, jų reikšmę, jas asimiliuoti bei valdyti ir tuo remiantis samprotauti (Mayer and Salovey, 1997). Panašiai emocinį intelektą apibūdina ir V. T. Takšič (2006, cituojama pagal Takšič et al., 2009) bei L. Faria ir L. N. Santos (2009), kurie emocinį intelektą apibrėžia kaip vidinius sugebėjimus ir galimybes, kaip antai emocijų suvokimas ir supratimas, emocijų išreiškimas ir įvardijimas bei emocijų valdymas. Šie autoriai emocinį intelektą vadina „suvoktu emociniu intelektu“ (Faria et al., 2006). V. T. Takšič (2009) teigia, kad emocijų naudojimas ir reguliavimas yra vienas svarbiausių aspektų, kurie sudaro suvoktą emocinį intelektą, nes yra nukreiptas į kognityvią situacijos interpretaciją, pasiruošimą jai ir veikimą, pritaikant adaptyvų emocijos išreiškimo būdą. Taip pat aptikta, kad aukštesnis

emocinis intelektas yra susijęs su geresniu psichologiniu funkcionavimu, kartu ir su sugebėjimu valdyti savo nuotaikas (Schutte et al., 1998).

Nagrinėjant emocinio intelekto ypatumus paauglystėje, tyrimų rezultatai dažnai patvirtina, kad merginų emocinio intelekto įverčiai yra didesni nei vaikinių (Katyal and Awasthi, 2005) ir kad merginos pasižymi didesniais empatijos gebėjimais bei gebėjimais atpažinti emocijas (Schulte-Rütger et al., 2008) gebėjimais nei vaikinai. Kiti autoriai didžiausius lyčių skirtumus aptinka suvokiant savo ir kitų emocijas ir suprantant jų priežastis, mažiausius – išreiškiant ir įvardijant emocijas, o emocijų naudojimas ir reguliavimas su lytimi nėra susiję (Takšič et al., 2006, cituojama pagal Takšič et al., 2009). Kitų autorių tyrimuose, vertinant emocijų suvokimą ir supratimą, merginos taip pat gauna didesnius įverčius nei vaikinai (Katyal and Awasthi, 2005). Tačiau ne visi tyrėjai sutinka, kad merginos pasižymi aukštesniu emociniu intelektu nei vaikinai. Pavyzdžiui, S. Mavroveli ir bendraautoriai (2007), tirdami 11–15 metų paauglių emocinį intelektą, lyčių skirtumų neaptiko.

Daugelis tyrimų patvirtina, kad socializacija ir patirtis socializacijos procese skiriasi pagal lytį. Nustatyta, kad motina daugiau reiškia emocijas dukterų, o ne sūnų atžvilgiu (Malatesta-Magai, 1991, cituojama pagal Kostiuk and Fouts, 2002) ir abu tėvai labiau skatina dukterų emocijų supratimą ir išreiškimą nei sūnų (pavyzdžiui, Saarni, 1989, cituojama pagal Kostiuk and Fouts, 2002). Taigi toks nevienodas emocijų ugdymas gali prisidėti prie lyčių skirtumų, suvokiant ir kontroliuojant savo emocijas, atsiradimo. Tačiau ne visuose

tyrimuose lyčių skirtumų yra aptinkama. Pavyzdžiui, J. Dunn ir J. Brown (1994) nurodo, kad mergaičių empatijos, socialinio atsakingumo ir tarpasmeninių santykių įverčiai yra didesni nei berniukų.

Daugelis šeimos socializacijos teorijų tėvų elgesį mato kaip daugiadimensį, apimančią dvi pagrindines sferas, ypač svarbias vaikų vystymuisi: tėvų paramą ir kontrolę. Tėvų parama svarbi, nes ji numato didelę savivertę ir stiprų saugumo jausmą, geresnę psichologinę savijautą ir kitas teigiamas pasekmes (Buri, 1989). N. Darling ir L. Steinberg (1993) auklėjimo stilių apibūdina kaip stabilių požiūrių ir įsitikinimų kompleksą, kai auklėjimo stiliumi perteikiamas tėvų požiūris į vaiką. W. A. Arrindell ir bendraautoriai (1994) skiria tris auklėjimo stilius, t. y. globą, atstūmimą ir emocinę šilumą. Tyrimų, kuriuose tiesiogiai analizuojamos tėvų auklėjimo stilių sąsajos su vaikų ar paauglių emociniu intelektu, yra labai mažai. Tačiau atskirai buvo tyrinėjamos trijų emocinių konstrukto, kurie yra laikomi svarbiausiomis emocinio intelekto dimensijomis, t. y. tai, kaip paaugliai suvokia, atpažįsta ir reguliuoja emocijas, ir tėvų auklėjimo stiliaus sąsajos. Kituose tyrimuose analizuojamos tėvų auklėjimo stilių sąsajos su paauglių savi veiksmingumo ir savivertės raida.

Negausūs tyrimai patvirtina, kad suvokta tėvų parama ir meilė, patirta vaikystėje, yra susijusi su aukštesnio emocinio intelekto išsivystymu. Tyrimais taip pat aptinkami stiprūs ryšiai tarp šilto ir palaikančio auklėjimo stiliaus ir aukšto savi veiksmingumo bei savivertės paauglystėje ir jaunystėje (Harter, 1990). Nustatyta, kad emocinė šiluma teigiamai veikia vaiko socialinę kompetenciją, gebėjimą kontro-

liuoti savo emocijas, didina autonomiškumą ir padeda palaikyti gerus santykius su bendraamžiais. O neigiami emociniai tėvų ir vaikų santykiai tampa nesugebėjimo tinkamai reguliuoti emocijas priežastimi ir mažina vaiko gebėjimą prisitaikyti prie aplinkos ir jos keliamų reikalavimų. Tėvų emocinė kompetencija siejama su vaikų kompetentingumu, t. y. nustatyta, kad emociškai kompetentingų tėvų vaikai taip pat pasižymi geresne emocine kompetencija (Hooven et al., 1994). Tėvų paskatinimai už emociškai kompetentingą elgesį yra susiję su geresniais vaiko sugebėjimais atkreipti dėmesį, suprasti ir reguliuoti savo emocijas (Martinez-Pons, 1999). J. D. Mayer ir bendraautorių (1999) tyrime paaugliai, pasižymintys aukštesniu emociniu intelektu, nurodė, kad jų tėvai pasižymėjo didesne emocine šiluma nei paaugliai, turintys mažesnius emocinio intelekto įverčius. Tirdami jaunesnius paauglius A. Alegre ir M. J. Benson (2010) aptiko teigiamų ryšių tarp tėvų emocinės šilumos ir paauglių emocinio intelekto. Kitais tyrimais nustatyta, kad tėvų emocinė šiluma susijusi su tuo, kiek tiksliai vaikai sugeba suvokti ir įvardyti emocijas (Bennett et al., 2005), kaip gerai vaikai supranta savo ir kitų emocijas (Alegre and Benson, 2007). F. Graziano ir bendraautoriai (2009) atskleidė emocinės šilumos ir paauglių amžiaus bei lyties sąsajas: merginos ir vyresnieji paaugliai (nuo 16 iki 18 metų) gauna mažiau emocinės paramos iš tėvų nei vaikinai ir jaunesnieji paaugliai (nuo 14 iki 15 metų).

A. K. Liao ir bendraautoriai (2003) aptiko, jog tinkamas tėvų auklėjimo pobūdis yra teigiamai susijęs su aukštesniu emociniu intelektu. Be to, paaugliai, pasižy-

mintys aukštesniu emociniu intelektu, turi mažiau internalių ir eksternalių sunkumų. Vaikai ir paaugliai, kurių tėvai taiko pozityvią kontrolę (t. y. naudoja autoritetinę auklėjimo stilių), vertina save ir yra vertinami kitų kaip labiau socialiai kompetentingi nei tie, kurių tėvai tokio auklėjimo stiliaus netaiko. Pozityvi kontrolė gali būti siejama ir su saviveiksmingumo raida. Tai patvirtina J. R. Buri (1989). Jis nustatė, kad pozityvi tėvų kontrolė ir parama susijusi su didesne saviverte ir teigiama nuomone apie savo sugebėjimus.

J. W. Santrock (2004) nurodo, kad paauglių elgesys, susijęs su autoritariniu tėvų elgesiu, pasižymi nerimu, nesugebėjimu inicijuoti veiklų ir neefektyviomis socialinėmis interakcijomis. Pernelyg didelė kontrolė ir griežtos bausmės yra neigiamai susijusios su emocinio intelekto raida (Alegre and Benson, 2007). Taip pat bausmėmis paremtas auklėjimo stilius teigiamai susijęs su prastesniais vaiko sugebėjimais suprasti emocijas (Pears and Moses, 2003) ir blogesniu emocijų reguliavimu (Morris et al., 2007).

Paauglių elgesys, susijęs su tėvų kontrolės nebuvimu, pasižymi savikontrolės stoka, socialine nekompetencija, nesugebėjimu savarankiškai tvarkyti savo gyvenimą, maža saviverte, nebrandumu ir susvetimėjimu šeimos atžvilgiu (Santrock, 2004). Paaugliai iš tokių šeimų nekontroliuoja savo elgesio, pasižymi nepagarba kitiems, nesilaiko taisyklių ir mano, kad jiems viskas leidžiama (Santrock, 2004).

Apibendrinant galima teigti, kad, nors gausu tyrimų, kuriuose nagrinėjami paauglių savivertės, saviveiksmingumo ir tėvų auklėjimo pobūdžio šeimoje bei paauglių emocinio intelekto ir auklėjimo stilių ry-

šiai, vis dėlto pasigendama tyrimų, kuriuose būtų analizuojamos prognostinės tėvų auklėjimo stiliaus bei paauglių emocinio intelekto galimybės, numatant savivertę ir saviveiksmingumą paauglystėje, atskirai vaikinams ir merginoms. Daugumoje tyrimų neatsižvelgiama į lyties skirtumus. Todėl pagrindinis šio straipsnio tikslas – nustatyti, kaip tėvų auklėjimo stilius yra susijęs su paauglių vaikinų ir merginų saviverte bei saviveiksmingumu, taip pat išsiaiškinti, ar tėvų auklėjimo stilius ir paauglių emocinis intelektas vienodai tiksliai gali numatyti merginų ir vaikinų savivertę bei saviveiksmingumą.

Metodika

Tyrimo dalyviai

Šiame straipsnyje naudojami testinio tyrimo „Politinės socializacijos raida nuo paauglystės iki jaunystės: piliečių politinio tapatumo formavimosi mechanizmai Lietuvoje“ duomenys. Straipsnyje naudojama I matavimo (2008 m.) metu gauta informacija apie paauglių savivertę ir II matavimo (2009 m.) metu gauta informacija apie tėvų auklėjimo stilių, paauglių emocinį intelektą ir saviveiksmingumą. Į duomenų analizę buvo įtraukti tik tie mokiniai, kurie 2009 metais dar mokėsi vidurinėse mokyklose bei gimnazijose ir turėjo visus emocinio intelekto, savivertės, saviveiksmingumo ir tėvų auklėjimo stilių kintamųjų duomenis. Taigi tiriamųjų imtį sudarė 1028 16–18 (M = 16,29; SD = 0,93) metų paaugliai (624 merginos (60,7 proc.) ir 404 vaikinai (39,3 proc.)), besimokantys Klaipėdos regiono mokyklose ir gimnazijose. Didesnis tirtų merginų skaičius susijęs su tuo, kad vyresnėse klasėse mokosi daugiau merginų nei vaikinų.

Įvertinimo būdai

Paauglių saviveiksmingumui nustatyti buvo naudojama saviveiksmingumo skalė (*GSE: Generalized Self-Efficacy Scale*, Schwarzer and Jerusalem, 1995). Skalė yra laisvai prieinama internete: <<http://userpage.fu-berlin.de/~health/engscal.htm>>, autoriai leidžia taikyti šią metodiką. Skalę sudaro 10 teiginių, pavyzdžiui: „Man lengva laikytis savo planų ir pasiekti užsibrėžtus tikslus“, „Paprastai, patekęs (-usi) į bėdą, randu sprendimą“. Kiekvienas teiginys yra vertinamas 4 balų skale, pažymint tiriamajam tinkamiausią variantą: 1 – „visiškai nesutinku“, 2 – „nesutinku“, 3 – „sutinku“, 4 – „visiškai sutinku“. Bendras saviveiksmingumo skalės įvertis gaunamas suskaičiavus visų teiginių vidurkį. Aukštesnio įvertinimo pasirinkimas reiškia didesnę tikėjimą savo saviveiksmingumu. Šis klausimynas pasižymi dideliu patikimumu ir validumu (Leganger et al., 2000). 28 šalyse atliktas tyrimas parodė, kad šis klausimynas matuoja bendrą saviveiksmingumą (Luszczynska et al., 2005). Skalės vidinis suderinamumas mūsų tyrime yra didelis, Cronbacho $\alpha = 0,865$.

Informacija apie paauglių savivertę renkama naudojant Rosenbergo Savivertės skalę (*RSE: Rosenberg's Self-Esteem Scale*, Rosenberg, 1965). Ši skalė paremta paauglių savistata. Ją sudaro 10 teiginių, kurių kiekvienas vertinamas 4 balų skale, pažymint tiriamajam tinkamiausią variantą: 1 – „visiškai nesutinku“, 2 – „nesutinku“, 3 – „sutinku“, 4 – „visiškai sutinku“. Bendras savivertės rodiklis gaunamas susumavus visus atsakymus, minimalus rodiklis – 10, maksimalus – 40. Šią metodiką versti ir naudoti moksliniams tyrimams galima be atskiuro leidimo (žr. <http://www.bsos.umd.edu/soc/research/rosenberg.htm>).

edu/soc/research/rosenberg.htm). Skalės vidinis suderinamumas mūsų tyrime yra pakankamas, Cronbacho $\alpha = 0,779$.

Vyresniųjų paauglių emociniam intelektui nustatyti buvo naudojama angliškoji Emocinių įgūdžių ir sugebėjimų klausimyno (*ESCQ-45: Emotional Skills and Competence Questionnaire*, Takšić et al., 2009) versija, išversta iš anglų kalbos. Metodikos autorius yra Rijekos universiteto (Kroatija) docentas Vladimir Takšić. Jis parengė klausimyno versijas kroatų ir anglų kalbomis. Klausimyną sudaro 45 teiginiai, skirti emociniam intelektui įvertinti. ESCQ sudaro 3 subskalės: *Emocijų suvokimas ir supratimas* (šią subskalę sudaro 15 teiginių, pavyzdžiui, „Žinau, kaip maloniai nustebinti kiekvieną iš savo draugų“), *Emocijų išreiškimas ir įvardijimas* (subskalę sudaro 14 teiginių, pavyzdžiui, „Man lengva žodžiais išreikšti savo jausmus ir emocijas“), *Emocijų valdymas* (subskalę sudaro 16 teiginių, pavyzdžiui, „Jei tik labai noriu, galiu išspręsti net iš pažiūros neišsprendžiamą problemą“). Skalė taip pat leidžia įvertinti bendrą emocinį intelektą (EI). ESCQ metodikos autorius V. Takšić leido R. Žukauskienei versti metodiką į lietuvių kalbą ir ją naudoti moksliniams tyrimams. Vidinio suderinamumo įvertinimas parodė, kad ESCQ skalių patikimumas yra didelis. Mūsų tyrime Emocijų suvokimo ir supratimo subskalės Cronbacho $\alpha = 0,904$, Emocijų išreiškimo ir įvardijimo subskalės Cronbacho $\alpha = 0,880$, Emocijų valdymo subskalės Cronbacho $\alpha = 0,792$, Bendro emocinio intelekto Cronbacho $\alpha = 0,865$.

Tėvų auklėjimo stiliui nustatyti naudojamas Suvokto tėvų auklėjimo klausimynas (*EMBU: Egna Minnen Beträffande Uppfostran*, Arrindell et al., 1994; Arrin-

dell et al., 1999). Tyrime taikyta trumpoji šio klausimyno forma, skirta tirti vaikų ir paauglių suvokimą apie tėvų auklėjimą. Klausimynas išverstas į lietuvių kalbą R. Žukauskienei gavus vieno iš jo autorių, M. Eisemann, leidimą. Klausimynas remiasi pačių paauglių nuomone. Skiriamos trys skalės: atstūmimas, emocinė šiluma ir perdėta globa. *Emocinės šilumos* skalė rodo laipsnį, kuriuo paaugliai jaučiasi mylimi ir palaikomi tėvų, pavyzdžiui, „Jei man nesisekdavo, mano tėvai stengdavosi mane paguosti arba padrašinti“. *Atstūmimo skalė* apibūdina tėvų priešišumą, pasireiškiantį šiurkštumu, bausmėmis ir žeminimu, pavyzdžiui, „Pasitaikydavo, jog mano tėvai būdavo suirzę arba supykę ant manęs, nepaaiškindami priežasties“. *Perdėtos globos* skalė rodo didelį įkyrų apsaugos nuo galimos neigiamos patirties laipsnį, griežtai kontroliuojant ir prižiūrint vaiką, pavyzdžiui, „Aš manau, kad mano tėvų nerimas, kad su manimi gali kažkas atsitikti, būdavo gerokai perdėtas“. Yra atskiros skalės tėvui ir motinai, taigi iš viso naudojamos šešios skalės. EMBU sudaro 23 teiginiai, vertinami 4 balų skale, nuo 1 – „Ne, niekada“ iki 4 – „Beveik visada“. Bendras rodiklis gaunamas susumavus visus atsakymus į tam tikros skalės, pavyzdžiui, „perdėta motinos globa“, teiginius. Skalių suderinamumas yra gana geras: tėvo atstūmimo skalės Cronbacho $\alpha = 0,745$; tėvo emocinės šilumos skalės Cronbacho $\alpha = 0,842$; per didelės tėvo globos skalės Cronbacho $\alpha = 0,710$; motinos atstūmimo skalės Cronbacho $\alpha = 0,753$; motinos emocinės šilumos skalės Cronbacho $\alpha = 0,836$; per didelės motinos globos skalės Cronbacho $\alpha = 0,705$.

Tyrimo eiga

Pirmas tyrimas atliktas 2008 metų pavasarį. Buvo gauti tyrime dalyvavusių mokyklų vadovų sutikimai tyrimą atlikti pamokų metu. Iki tyrimo likus 3–4 savaitėms, tyrėjai mokyklose pristatė tyrimą ir įteikė laiškus mokiniams, kad jie juos nuneštų tėvams ir šie susipažintų su būsimu tyrimu. Tėvai, kurie nenorėjo, jog jų sūnus ar dukra dalyvautų tyrime, turėjo pranešti tyrėjams apie atsisakymą dalyvauti tyrime. Tyrimo dieną (prieš apklausos pradžią) tyrėjas supažindino paauglius su tyrimo tikslais ir pateikė instrukciją. Taip pat tyrėjas atsakė į tiriamųjų klausimus. Tyrime dalyvavo mokiniai, kurie tą dieną buvo mokykloje, kurie patys sutiko atsakyti į pateiktus klausimus ir kurių tėvai nepareiškė nesutikimo. Apklausa vyko raštu, mokiniai klasėse sėdėjo po du arba po vieną. Antras, pakartotinis, tyrimas, kuriame buvo apklausiami pirmame tyrime dalyvavę mokiniai, atliktas 2009 m. balandį–gegužę.

Tyrimo rezultatai

Saviveiksmingumo, savivertės, emocinio intelekto ir tėvų auklėjimo stiliaus įverčių palyginimas pagal paauglių lytį

Lyginant saviveiksmingumo, savivertės, emocinio intelekto ir tėvų auklėjimo stiliaus įverčius pagal paauglių lytį, buvo taikomas Studento t kriterijus nepriklausomoms imtims. Rezultatai pateikti 1-oje lentelėje.

Kaip matyti iš 1-os lentelės, merginų ir vaikinių saviveiksmingumo įverčiai statistiškai reikšmingai nesiskiria ($t(1026) = 0,64$, $p > 0,05$), tačiau vaikinai pasižymi didesne saviverte nei merginos ($t(1026) = 4,33$, $p < 0,001$). O merginų emocinio inte-

1 lentelė. Paauglių saviveiksmingumo, savivertės, emocinio intelekto, tėvų (M – motinos, T – tėvo) auklėjimo stilių vidurkiai (M), standartiniai nuokrypiai (SD) ir skirtumų reikšmingumo lygmuo (p)

	Vaikiniai		Merginos		t	p
	M	SD	M	SD		
Saviveiksmingumas	28,95	4,18	28,78	3,86	0,64	0,525
Savivertė	29,72	3,74	28,63	4,10	4,33	0,000
Emocinis intelektas						
Emocijų suvokimas ir supratimas	51,31	9,02	55,78	7,54	-8,59	0,000
Emocijų išreiškimas ir įvardijimas	46,27	8,42	50,47	8,09	-8,01	0,000
Emocijų valdymas	55,53	8,00	56,54	6,84	-2,16	0,031
Bendras emocinis intelektas	153,09	22,44	162,78	18,87	-7,45	0,000
Tėvų auklėjimo stiliai						
Atstūmimas (T)	9,95	2,80	9,37	2,72	3,07	0,002
Emocinė šiluma (T)	15,96	3,50	17,06	4,17	-4,17	0,000
Per didelė globa (T)	20,19	3,73	20,31	4,23	-0,45	0,652
Atstūmimas (M)	10,04	2,95	9,80	2,85	1,25	0,211
Emocinė šiluma (M)	16,94	3,30	18,57	3,70	-7,15	0,000
Per didelė globa (M)	20,40	3,80	20,60	4,28	-0,71	0,481

lekto įverčiai (visų skalių) statistiškai reikšmingai skiriasi nuo vaikinių. Taigi merginos geriau suvokia ir supranta ($t(1026) = -8,59, p < 0,001$), išreiškia ir įvardija ($t(1026) = -8,01, p < 0,001$) emocijas ir jas valdo ($t(1026) = -2,16, p < 0,05$) nei vaikinai. Merginų bendras emocinio intelekto įvertis taip pat didesnis nei vaikinių ($t(1026) = -7,45, p < 0,001$). Be to, rezultatų analizė atskleidė, kad yra statistiškai reikšmingas tėvo atstūmimo ($t(891) = 3,07, p < 0,01$), kaip auklėjimo stiliaus, skirtumas pagal paauglių lytį, t. y. didesnį atstūmimą iš tėvo pusės patiria vaikinai, o ne merginos. Merginoms tiek tėvas ($t(927) = -4,17, p < 0,001$), tiek motinos ($t(1008) = -7,15, p < 0,001$) suteikia daugiau emocinės šilumos. Įdomu, kad lyginant ir tėvo, ir motinos perdėtą globą pagal paauglių lytį, statistiškai reikšmingo skirtumo nebuvo aptikta. Vadinasi, perdėta globa, kaip auklėjimo stilius, abiejų tėvų

yra panašiai naudojama tiek dukterų, tiek sūnų atžvilgiu.

Taigi merginos turi aukštesnį bendrą emocinį intelektą (ir didesnius visus emocinio intelekto rodiklių įverčius) nei vaikinai; merginų ir vaikinių saviveiksmingumas nesiskiria, tačiau vaikinai pasižymi didesne saviverte nei merginos, o abu tėvai emocinę šilumą, kaip auklėjimo stilių, dažniau naudoja, kai šeimoje auga dukra, o tėvas (bet ne motina) dažniau naudoja atstūmimą, kai šeimoje auga sūnus.

Paauglių saviveiksmingumo, savivertės, emocinio intelekto ir tėvų auklėjimo stiliaus ryšiai

Norint nustatyti, ar paauglių vaikinių ir merginų saviveiksmingumas, savivertė, emocinis intelektas ir tėvų auklėjimo stilius yra tarpusavyje susiję, atlikta Pearso koreliacinė analizė. Rezultatai pateikti 2-oje lentelėje.

2 lentelė. Paauglių saviveiksmingumo, savivertės, emocinio intelekto ir tėvų auklėjimo stilių (T – tėvo, M – motinos) ryšiai atskirai vaikinas ir merginoms. Pastaba. Vaikinių duomenys pateikti po menama įstrižaine, merginų – virš menamos įstrižainės

	SV	Sav	Emocinis intelektas					Tėvų auklėjimo stiliai				
			ESS	EIĮ	EV	EI	A (T)	EŠ (T)	PDG (T)	A (M)	EŠ (M)	PDG (M)
Saviveiksmingumas	1,00	0,30**	0,49**	0,45**	0,58**	0,58**	-0,08*	0,20**	-0,01	-0,11**	0,21**	-0,03
Savivertė	0,21**	1,00	0,16**	0,26**	0,30**	0,29**	-0,16**	0,25**	0,11*	-0,22**	0,29**	0,02
ESS	0,49**	0,13**	1,00	0,61**	0,52**	0,85**	-0,04	0,21**	0,11*	-0,12**	0,25**	0,08
EIĮ	0,46**	0,11*	0,69**	1,00	0,54**	0,87**	-0,08	0,20**	0,07	-0,17**	0,27**	0,04
EV	0,58**	0,20**	0,67**	0,65**	1,00	0,80**	-0,10*	0,23**	0,05	-0,18**	0,32**	-0,00
EI	0,58**	0,17**	0,90**	0,88**	0,87**	1,00	-0,09*	0,25**	0,09*	-0,18**	0,33**	0,05
A (T)	-0,20**	-0,12*	-0,05	0,02	-0,12*	-0,05	1,00	-0,49**	0,07	0,60**	-0,28**	0,20**
EŠ (T)	0,22**	0,20**	0,20**	0,23**	0,30**	0,27**	-0,36**	1,00	0,29**	-0,36**	0,67**	-0,05
PDG (T)	-0,03	-0,02	0,12**	0,16**	0,10	0,15**	0,24**	0,28**	1,00	0,21**	0,18**	0,60**
A (M)	-0,14**	-0,16**	-0,01	-0,04	-0,09	-0,04	0,79**	-0,31**	0,22**	1,00	-0,54**	0,30**
EŠ (M)	0,17**	0,11*	0,17**	0,24**	0,31**	0,28**	-0,29**	0,78**	0,10	-0,36**	1,00	-0,01
PDG (M)	-0,06	-0,07	0,09	0,04	0,09	0,09	0,27**	-0,03	0,57**	0,43**	0,00	1,00

Pastaba. SV – saviveiksmingumas; Sav – savivertė; ESS – emocijų suvokimas ir supratimas; EIĮ – emocijų išreiškimas ir įvardijimas; EV – emocijų valdymas; EI – emocinis intelektas (bendras); A – atstūmimas; EŠ – emocinė šiluma; PDG – per didelė globa; * p < 0,05; ** p < 0,01

Koreliacinė analizė parodė, kad paauglių saviveiksmingumas, savivertė, emocinis intelektas ir tėvų auklėjimo stilius yra tarpusavyje susiję. Analizuojant minėtų kintamųjų sąsajas nustatyta, kad saviveiksmingumas su kitais kintamaisiais yra labai panašiai susijęs tiek vaikinų, tiek merginų imtyse. Taigi saviveiksmingumas yra teigiamai susijęs su saviverte (vaikinių: $r = 0,21$, $p < 0,01$; merginų: $r = 0,30$, $p < 0,01$), visais emocinio intelekto rodikliais, bendru emociniu intelektu (vaikinių: $r = 0,58$, $p < 0,01$; merginų: $r = 0,58$, $p < 0,01$), tėvo (vaikinių: $r = 0,22$, $p < 0,01$; merginų: $r = 0,20$, $p < 0,01$) bei motinos emocine šiluma (vaikinių: $r = 0,17$, $p < 0,01$; merginų: $r = 0,21$, $p < 0,01$). Saviveiksmingumas ir toks auklėjimo stilius kaip atstūmimas (tiek tėvo, tiek motinos) yra neigiamai susiję (tėvas: vaikinių: $r = -0,20$, $p < 0,01$ ir merginų: $r = -0,08$, $p < 0,05$; motina: vaikinių: $r = -0,14$, $p < 0,01$, ir merginų: $r = -0,11$, $p < 0,01$), o su per didelė globa (abiejų tėvų) ir vaikinų, ir merginų saviveiksmingumas nėra susijęs.

Labai panašūs rezultatai gauti nagrinėjant paauglių savivertės ir emocinio intelekto ir tėvų auklėjimo stilių sąsajas. Savivertė, kaip ir saviveiksmingumas, yra teigiamai susijusi su emociniu intelektu. Vadinasi, kuo labiau vaikinai ir merginos suvokia bei supranta emocijas (atitinkamai vaikinių: $r = 0,13$, $p < 0,01$, ir merginų: $r = 0,16$, $p < 0,01$), kuo labiau emocijas išreiškia ir įvardija (vaikinių: $r = 0,11$, $p < 0,05$, ir merginų: $r = 0,26$, $p < 0,01$), emocijas valdo (vaikinių: $r = 0,20$, $p < 0,01$, ir merginų: $r = 0,30$, $p < 0,01$), kuo aukštesnis jų bendras emocinis intelektas (vaikinių: $r = 0,17$, $p < 0,01$, ir merginų:

$r = 0,29$, $p < 0,01$), tuo savivertė yra didesnė. Taip pat kuo tėvas (vaikinių: $r = -0,12$, $p < 0,05$; merginų: $r = -0,16$, $p < 0,01$) ir motina (vaikinių: $r = -0,14$, $p < 0,01$; merginų: $r = -0,22$, $p < 0,01$) labiau atstumia, tuo vaikinų ir merginų savivertė yra mažesnė ir kuo labiau tiek tėvas (vaikinių: $r = 0,20$, $p < 0,01$, ir merginų: $r = 0,25$, $p < 0,01$), tiek motina (vaikinių: $r = 0,11$, $p < 0,05$, ir merginų: $r = 0,29$, $p < 0,01$) yra emociškai šilti, tuo paauglių savivertė yra didesnė. Tačiau tik merginoms ($r = 0,11$, $p < 0,05$), bet ne vaikinams ($r = -0,02$, $p > 0,05$) tėvo perdėta globa yra teigiamai susijusi su saviverte. O motinos perdėta globa nėra susijusi nei su vaikinų, nei su merginų saviverte.

Analizuojant tėvų auklėjimo stilių ir paauglių emocinio intelekto sąsajas (žr. 2 lentelę) matyti, kad emocinė tėvo ir motinos šiluma tiek vaikinams, tiek merginoms yra teigiamai susijusi su visais trimis emocinio intelekto rodikliais. Kuo tėvas ir motina labiau naudoja emocinę šilumą, kaip auklėjimo stilių, tuo labiau tiek merginos, tiek vaikinai pasižymi emocijų suvokimu ir supratimu (tėvas: vaikinių: $r = 0,20$, $p < 0,01$, ir merginų: $r = 0,21$, $p < 0,01$; motina: vaikinių: $r = 0,17$, $p < 0,01$, ir merginų: $r = 0,25$, $p < 0,01$), emocijų išreiškimu ir įvardijimu (tėvas: vaikinių: $r = 0,23$, $p < 0,01$, ir merginų: $r = 0,20$, $p < 0,01$; motina: vaikinių: $r = 0,24$, $p < 0,01$, ir merginų: $r = 0,27$, $p < 0,01$) bei emocijų valdymu (tėvas: vaikinių: $r = 0,30$, $p < 0,01$, ir merginų: $r = 0,23$, $p < 0,01$; motina: vaikinių: $r = 0,31$, $p < 0,01$, ir merginų: $r = 0,32$, $p < 0,01$). Taip pat tėvo (vaikinių: $r = 0,27$, $p < 0,01$, ir merginų: $r = 0,25$, $p < 0,01$) ir motinos (vaikinių: $r = 0,28$, $p < 0,01$, ir merginų: $r = 0,33$, $p < 0,01$) emocinė šilu-

ma yra susijusi su bendru emociniu intelektu. Nagrinėjant tėvų per didelės globos ir paauglių emocinio intelekto rodiklių ryšius nustatyta, kad motinos per didelę globa ir vaikinių bei merginų emocinio intelekto rodikliai nėra susiję. Kiek kitaip yra su per didele tėvo globa: tiek vaikinams ($r=0,12, p<0,01$), tiek merginoms ($r=0,11, p<0,05$) tėvo per didelę globa yra teigiamai susijusi su emocijų suvokimu ir supratimu, tačiau tik vaikinams (bet ne merginoms) tėvo per didelę globa yra teigiamai susijusi su emocijų išreiškimu ir įvardijimu ($r = 0,16, p < 0,01$). Tėvo perdėta globa yra susijusi ir su vaikinių ($r = 0,15, p < 0,01$), ir su merginų ($r = 0,09, p < 0,05$) bendru emociniu intelektu. Ieškant tėvų atstūmimo, kaip auklėjimo stiliaus, ir paauglių emocinio intelekto sąsajų nustatyta, kad tėvo atstūmimas yra neigiamai susijęs tik su vaikinių ($r = -0,12, p < 0,05$) ir merginų ($r = -0,10, p < 0,05$) emocijų valdymu ir merginų bendru emociniu intelektu ($r = -0,09, p < 0,05$). Su kitais emocinio intelekto rodikliais tėvo atstūmimas nėra susijęs. Įdomu, kad motinos atstūmimas su vaikinių emocinio intelekto rodikliais nėra susijęs, tačiau neigiamai susijęs su visais merginų emocinio intelekto rodikliais: emocijų supratimu ir suvokimu ($r = -0,12, p < 0,01$), emocijų išreiškimu ir įvardijimu ($r = -0,17, p < 0,01$), emocijų valdymu ($r = -0,18, p < 0,01$) ir bendru emociniu intelektu ($r = -0,18, p < 0,01$).

Taigi abiejų lyčių paauglių emocijų suvokimas ir supratimas panašiai susijęs su tėvų auklėjimo stiliais: kuo labiau abu tėvai (tiek motina, tiek tėvas) yra emociškai šilti ir kuo labiau tėvas (bet ne motina) perdėtai globoja sūnų ir dukterį, tuo

labiau paaugliai sugeba teisingai suprasti savo ir kito žmogaus emocijas bei suprasti tų emocijų atsiradimo (konkrečioje situacijoje) priežastis. Taip pat tėvų emocinė šiluma ir visi emocinio intelekto rodikliai yra teigiamai susiję su paauglių saviverte bei saviveiksmingumu, o tėvo per didelę globa dar teigiamai susijusi su merginų saviverte. Taip pat labai panašiai yra ir su emocijų išreiškimu ir įvardijimu: kuo abu tėvai labiau naudoja emocinę šilumą, kaip auklėjimo stilių, tiek dukterų, tiek sūnų atžvilgiu ir kuo labiau tėvas (bet ne motina) naudoja perdėtą globą sūnų atžvilgiu, tuo labiau paaugliai sugeba išreikšti ir įvardyti emocijas. Pastebėtas svarbus dalykas: kuo motina labiau atstumia dukterį, tuo mažiau dukterė geba išreikšti ir įvardyti emocijas. Tačiau jokių reikšmingų motinos atstūmimo sūnaus atžvilgiu ir vaikinių emocijų išreiškimo bei įvardijimo sąsajų nebuvo aptikta. Vaikinių ir merginų emocijų valdymas ir abiejų tėvų naudojama emocinė šiluma, kaip auklėjimo stilius, yra teigiamai susiję: kuo tėvas ir motina yra emociškai šiltesni, tuo labiau abiejų lyčių paaugliai geba valdyti emocijas. Kuo labiau tėvas atstumia sūnų ar dukterį, tuo paauglys (-ė) prasčiau valdo emocijas, t. y. blogiau geba susieti ir atsiriboti nuo emocijų, remdamasis tam tikros situacijos naudingumu įvertinimu. Įdomus faktas, kad motinos atstūmimas (kaip ir perdėta globa) sūnų atžvilgiu su emocinio intelekto rodikliais nėra susijęs, o motinos atstūmimas dukterų atžvilgiu yra susijęs su visais emocinio intelekto rodikliais. Taip pat abiejų tėvų atstūmimas yra neigiamai susijęs su vaikinių ir merginų saviverte bei saviveiksmingumu.

Skirtumai tarp lyčių prognozuojant paauglių saviveiksmingumą ir savivertę, remiantis emociniu intelektu ir tėvų auklėjimo stiliais

Siekiant nustatyti, ar yra skirtumų tarp lyčių numatant paauglių saviveiksmingumą bei savivertę remiantis emociniu intelektu ir tėvų auklėjimo stiliais, atlikta daugialypė regresinė analizė. Buvo atlikta tarp saviveiksmingumo bei savivertės, kaip priklausomų kintamųjų, bei emocinio intelekto ir tėvų auklėjimo stilių, kaip

nepriklausomų kintamųjų, analizė. Pirmą daugialypę regresinę analizę atlikta norint patikrinti, kaip tėvų auklėjimo stilius gali numatyti paauglių saviveiksmingumą ir savivertę. Antrą kartą į regresinę lygtį buvo įtrauktas paauglių emocinis intelektas ir analizuojama, kaip pasikeitė numatymo galimybės (pagerėjo ar nepagerėjo). Daugialypę regresinę analizę buvo atlikta atskirai vaikiniams ir merginoms. Taigi iš viso atliktos keturios daugialypės regresinės analizės, kurių rezultatai pateikti 3-ioje lentelėje.

3 lentelė. Daugialypės regresinės analizės rezultatai, vertinant, kaip tėvų auklėjimo stiliai (T – tėvo, M – motinos) ir emocinis intelektas prognozuoja saviveiksmingumą bei savivertę vaikinių ir merginų imtyse (lentelėje pateikiami regresijos lygties koeficientai (β), koreliacijos koeficientai (R) ir determinacijos koeficientai (R^2))

Tėvų auklėjimo stiliai	Vaikiniai		Merginos	
	Saviveiksmingumas	Savivertė	Saviveiksmingumas	Savivertė
	β	β	β	β
Atstūmimas (T)	-0,12	0,11	0,17	-0,02
Emocinė šiluma (T)	0,28*	0,33**	0,11	0,07
Per didelė globa (T)	-0,11	-0,11	-0,05	0,09
Atstūmimas (M)	-0,02	-0,20	-0,15	-0,21*
Emocinė šiluma (M)	-0,06	-0,13	0,12	0,12
Per didelė globa (M)	-0,03	0,03	0,05	0,02
R	0,26	0,24	0,22	0,31
R²	0,07**	0,06**	0,05***	0,10***
Tėvų auklėjimo stiliai ir emocinis intelektas				
Atstūmimas (T)	-0,14	0,12	0,10	-0,04
Emocinė šiluma (T)	0,17	0,30**	0,04	0,06
Per didelė globa (T)	-0,06	-0,08	-0,03	0,10
Atstūmimas (M)	0,00	-0,20	-0,07	-0,17
Emocinė šiluma (M)	-0,17	-0,17	-0,04	0,05
Per didelė globa (M)	-0,12	-0,01	0,01	0,01
Emocijų suvokimas ir supratimas	0,08**	0,01	0,11***	-0,03
Emocijų išreiškimas ir įvardijimas	0,04	-0,02	0,03	0,06*
Emocijų valdymas	0,22***	0,11**	0,23***	0,11***
R	0,63	0,30	0,60	0,39
R²	0,39***	0,09***	0,36***	0,15***

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

Pirma daugialypė regresinė analizė parodė, kad tėvų auklėjimo stilius pras-tai numato paauglių (tiek vaikinių, tiek merginų) saviveiksmingumą ir savivertę. Merginų ir vaikinių saviveiksmingumo ir savivertės regresijos R reikšmingai skiriasi nuo nulio: vaikinių ($F(6,327) = 3,897$, $p < 0,01$) ir merginų ($F(6,511) = 4,376$, $p < 0,001$) saviveiksmingumo bei vaikinių ($F(6,327) = 3,389$, $p < 0,01$) ir merginų ($F(6,511) = 134,981$, $p < 0,001$) savivertės. Esamos ir numatomos saviveiksmingumo reikšmės ryšys vaikinams yra lygus 0,26, merginoms – 0,22, o savivertės reikšmės ryšys vaikinams yra lygus 0,24, merginoms – 0,31. Taigi 7 proc. (R^2) saviveiksmingumo sklaidos gali būti paaiškinta regresijos lygtimi vaikinams ir 5 proc. (R^2) – merginoms bei 6 proc. (R^2) savivertės sklaidos gali būti paaiškinta regresijos lygtimi vaikinams ir 10 proc. (R^2) – merginoms. Vaikinių grupėje tėra vienas kintamasis, kuris yra reikšmingas numatant saviveiksmingumą ($\beta = 0,28$, $t(327) = 2,220$, $p < 0,05$) ir savivertę ($\beta = 0,33$, $t(327) = 2,846$, $p < 0,01$), – tai tėvo emocinė šiluma. Vadinasi, tėvo emocinės šilumos, kaip auklėjimo stiliaus, naudojimas leidžia numatyti (nors ir labai menkai) didesnę vaikinių savivertę ir didesnę saviveiksmingumą. Kiti tėvų auklėjimo stiliai nei saviveiksmingumo, nei savivertės nenumato. Reikia pažymėti, kad nors ne tik tėvo, bet ir motinos naudojama emocinė šiluma bei atstūmimas yra reikšmingai susiję su vaikinių saviveiksmingumu bei saviverte, šie auklėjimo stiliai regresijos lygtyje neleidžia reikšmingai numatyti saviveiksmingumo ir savivertės. Taigi šie kintamieji nesuteikia daugiau informacijos numatant vaikinių saviveiksmingumą bei savivertę,

kai regresijos lygtyje yra tėvo emocinė šiluma, nes tėvo emocinė šiluma yra reikšmingai teigiamai susijusi su motinos emocine šiluma ($r = 0,78$, $p < 0,01$), per didelę tėvo globa ($r = 0,28$, $p < 0,01$) ir neigiamai susijusi su tėvo ($r = -0,36$, $p < 0,01$) bei motinos atstūmimu ($r = -0,31$, $p < 0,01$). Merginų grupėje yra tik vienas svarbus kintamasis – motinos atstūmimas, leidžiantis prognozuoti savivertę ($\beta = -0,21$, $t(511) = -2,186$, $p < 0,05$). Kiti auklėjimo stiliai jokios reikšmingos informacijos, numatant merginų saviveiksmingumą ir savivertę, nesuteikia. Taigi tėvų auklėjimo stiliai turi labai nedidelę prognostinę vertę vaikinių ir merginų savivertei ir vaikinių, bet ne merginų, saviveiksmingumui.

Antrą kartą į regresinę lygtį buvo įtrauktas paauglių emocinis intelektas ir analizuojama, kaip pasikeitė prognozavimo galimybės (pagerėjo ar nepagerėjo). Analizės rezultatai atskleidė, kad emocinis intelektas turėjo reikšmės, nes abiejų lyčių paauglių saviveiksmingumo ir savivertės prognozavimo galimybės pagerėjo. Tiek vaikinių, tiek merginų saviveiksmingumo ir savivertės regresijos R reikšmingai skiriasi nuo nulio. Taigi saviveiksmingumas: vaikinių ($F(9,324) = 23,312$, $p < 0,001$) ir merginų ($F(9,508) = 32,135$, $p < 0,001$) bei savivertė: vaikinių ($F(9,324) = 50,259$, $p < 0,001$) ir merginų ($F(9,508) = 137,452$, $p < 0,001$). Esamos ir numatomos saviveiksmingumo reikšmės ryšys vaikinams yra lygus 0,63, o merginoms – 0,60. Taigi 39 proc. (R^2) saviveiksmingumo sklaidos gali būti paaiškinta regresijos lygtimi vaikinams ir 36 proc. (R^2) – merginoms. Esamos ir numatomos savivertės reikšmės ryšys vaikinams yra lygus 0,30, o merginoms – 0,39. Vadinasi, 9 proc. (R^2)

savivertės sklaidos gali būti paaiškinta regresijos lygtimi vaikinams ir 15 proc. (R^2) – merginoms. Vaikinų ir merginų grupėse, numatant saviveiksmingumą, yra reikšmingi tie patys kintamieji, tačiau numatant savivertę jau išryškėja skirtumai. Ir vaikinų, ir merginų grupėse numatant saviveiksmingumą yra tie patys du reikšmingi kintamieji. Vienas jų yra emocijų suvokimas ir supratimas: vaikinams ($\beta = 0,08$, $t(324) = 2,756$, $p < 0,01$) ir merginoms ($\beta = 0,11$, $t(508) = 4,690$, $p < 0,001$), kitas – emocijų valdymas: vaikinams ($\beta = 0,22$, $t(324) = 6,578$, $p < 0,001$) ir merginoms ($\beta = 0,23$, $t(508) = 9,034$, $p < 0,001$). Tai gi šių dviejų kintamųjų įverčių didėjimas leidžia prognozuoti paauglių saviveiksmingumo įverčių didėjimą. Kiti kintamieji paauglių saviveiksmingumo nenumato. O numatant savivertę išryškėja lyčių skirtumai. Emocijų valdymas reikšmingas tiek vaikinų ($\beta = 0,11$, $t(324) = 2,606$, $p < 0,01$), tiek merginų ($\beta = 0,11$, $t(508) = 3,661$, $p < 0,001$) savivertei prognozuoti, emocijų išreiškimas ir įvardijimas – tik merginoms ($\beta = 0,06$, $t(508) = 2,214$, $p < 0,05$), o tėvo emocinė šiluma – tik vaikinams ($\beta = 0,30$, $t(324) = 2,606$, $p < 0,01$).

Iš daugialypės regresinės analizės rezultatų matyti, kad vaikinų ir merginų saviveiksmingumą ir merginų savivertę leidžia prognozuoti tik emocinis intelektas, o vaikinų savivertę – dar ir tėvo emocinė šiluma. Įdomu, kad emocijų suvokimas ir supratimas yra reikšmingas numatant tiek vaikinų, tiek merginų saviveiksmingumą, tačiau visai nereikšmingas numatant abiejų lyčių paauglių savivertę. Emocijų valdymas yra vienintelis kintamasis, kuris reikšmingas numatant ir vaikinų, ir merginų saviveiksmingumą ir savivertę. Taip

pat rezultatai atskleidė, kad geriausiai galima numatyti tiek vaikinų, tiek merginų saviveiksmingumą, o ne savivertę. Be to, nustatyta, kad įtraukus papildomą kintamąjį – emocinį intelektą, akivaizdžiai pagerėjo ir vaikinų, ir merginų saviveiksmingumo bei savivertės prognozavimo galimybės, tik skiriasi proporcijos – tėvų auklėjimo stilius turi mažiau (tik vaikinams vienintelis auklėjimo stilius – tėvo emocinė šiluma ir tik prognozuojant savivertę), o paauglių emocinis intelektas – daugiau prognostinės vertės. Reikia pabrėžti, kad nė vienas iš tėvų elgesio stilių paauglių saviveiksmingumo prognozuoti neleidžia.

Rezultatų aptarimas

Palyginus savivertės, saviveiksmingumo, emocinio intelekto ir tėvų auklėjimo stilių įverčius, išryškėjo skirtumai pagal paauglių lytį. Tai beveik patvirtina mūsų keltą pirmąją prielaidą. Nustatyta, kad vaikinų savivertė yra didesnė nei merginų. Tokie yra ir daugelio kitų tyrėjų skelbti rezultatai (pavyzdžiui, Birndorf et al., 2005; Malinauskienė ir Žukauskienė, 2004). Įdomu, kad vaikinų savivertė didesnė nei merginų, nors tėvas dažniau naudoja atstūmimą sūnų, o ne dukterų atžvilgiu, ir merginos emocinės šilumos gauna daugiau tiek iš tėvo, tiek iš motinos nei vaikinai ir kad, nepaisant savivertės skirtumų, vaikinų ir merginų saviveiksmingumas nesiskiria. Yra tyrimų, kuriais atskleista, kad pozityvus bendravimas šeimoje ir saugumas siejasi su aukštesne paauglių saviverte (Birndorf et al., 2005), kad mažesnis tėvų atstūmimas ir didesnė emocinė šiluma yra susijusi su didesne saviverte, o tėvų perdėta globa – su menkesne saviverte (De Man

et al., 1991). Tačiau lyginti mūsų gautus rezultatus su minėtų autorių rezultatais yra netikslinga, nes šiuose tyrimuose lyčių skirtumai nebuvo nagrinėti ir išvados apie paauglių savivertę buvo pateikiamos kartu. Galime kelti prielaidą, kad tokie mūsų tyrimo rezultatai gauti dėl to, kad paauglių savivertė vis dėlto galbūt labiausiai priklauso nuo požiūrio į lytinę brandą ir kūno pasikeitimus, romantinių santykių pradžia, o, kaip žinoma, merginos į kūno pasikeitimus reaguoja neigiamiau, joms tai sukelia didesnę stresą nei vaikinams (Keel et al., 1997).

Atlikti tyrimai (pavyzdžiui, Harter, 1990) parodė, kad pasitenkinimas fizine išvaizda stipriai lemia bendrą paauglių savivertę ir kad paauglės merginos yra labiau nepatenkintos savo kūnu nei vaikinai, o to pasekmė – menkesnė merginų savivertė. Taip pat gali būti, kad vaikinų savivertė yra tuo didesnė, kuo labiau jie tapatinasi su tėvais, o merginų savivertė labiau priklauso nuo to, kaip jas vertina tas iš tėvų, su kuriuo jos tapatinasi, t. y., jei merginos tapatinasi su atstumiančiu tėvu ar atstumiančia motina, jų savivertė sumenkėja (Berenson et al., 2005). Ankstesniais tyrimais nustatyta, kad turintys menką savivertę paaugliai yra jautresni kritikai, yra labiau linkę analizuoti save, į naują aplinką reaguoja su įtampa, yra labiau socialiai priklausomi, prasčiau funkcionuoja visuomenėje nei didelę savivertę turintys paaugliai (Sanal-Erginel and Silman, 2005/2006).

Šiuos faktus galima sieti su mūsų gautais rezultatais, kad merginos pasižymi didesniais emocinio intelekto rodiklių įverčiais nei vaikinai. Ir iš tiesų, kitų autorių darbai patvirtina, kad merginų emocinio intelekto (Katyal and Awasthi, 2005),

empatijos ir emocijų atpažinimo gebėjimų (Schulte-Rüther et al., 2008) įverčiai yra didesni nei vaikinų. Tyrimai rodo, kad paauglės merginos geriau atpažįsta kitų žmonių emocijas, yra išvalgesnės ir pasižymi didesniu empatiškumu nei paaugliai vaikinai (Lafferty, 2004). Tai patvirtintų, kad merginoms socialiniai santykiai ir jų kokybė yra svarbesni nei vaikinams. Galime kelti prielaidą, kad didesni merginų emocinio intelekto įverčiai yra dar ir dėl to, kad veikia stereotipas, jog merginos ir moterys labiau turi pasižymėti ekspresyviais, o vaikinai ir vyrai – instrumentiniais bruožais. Vadinasi, vyrai privalo būti tvirti, agresyvūs, o moterys – švelnios, jautrios, emociškos (Blakemore et al., 2009). Taip pat galbūt didesni merginų, o ne vaikinų emocinio intelekto (visų rodiklių) įverčiai yra dėl tėvo ir motinos naudojamos emocinės šilumos, t. y. dėl auklėjimo stiliaus ypatumų. Kadangi manoma, jog, kitaip nei bendras intelektas, emocinis intelektas pasižymi didesniu plastiškumu, t. y., esant tinkamam poveikiui iš aplinkos, emocinis intelektas gali išaugti (Mayer and Salovey, 1997), tai, vadinasi, ir auklėjimo stilius, ir, galbūt, stereotipinis lyčių vaidmenų supratimas gali paveikti paauglių emocinio intelekto skirtumus.

Taip pat mūsų tyrime nustatyta, kad visi emocinio intelekto rodikliai yra teigiamai susiję su tėvų emocine šiluma ir tėvo perdėta globa (išskyrus emocijų valdymą). Tą patvirtina ir kitų tyrėjų rezultatai: kuo tėvai emociškai šiltesni, tuo aukštesniu emociniu intelektu (ir bendru, ir atskirais rodikliais) pasižymi paaugliai (Alegre and Benson, 2007). Įdomu, kad motinos atstūmimas (kaip ir perdėta globa) sūnų atžvilgiu su emocinio intelekto rodikliais

nėra susijęs, o motinos atstūmimas dukterų atžvilgiu yra susijęs su visais emocinio intelekto rodikliais. Tėvo atstūmimas yra neigiamai susijęs tiek su dukterų, tiek sūnų emocijų valdymu. Taip pat tėvų emocinė šiluma ir visi emocinio intelekto rodikliai yra teigiamai susiję ir su paauglių saviverte bei saviveiksmingumu, tėvo per didelę globa teigiamai susijusi su merginų saviverte, o abiejų tėvų atstūmimas yra neigiamai susijęs su vaikinų ir merginų saviverte bei saviveiksmingumu.

Taip pat buvo nustatyta, kad su abiejų lyčių paauglių saviveiksmingumu ir merginų saviverte susijęs tik emocinis intelektas, o su vaikinų saviverte – dar ir tėvo emocinė šiluma. Tai patvirtina ir ankstesni tyrimų rezultatai: tėvas, o ne motina daro didesnę įtaką paauglių savivertei (Shulman and Seiffge-Krenke, 1997, cituojama pagal Graziano et al., 2009). Kai buvo bandoma numatyti paauglių saviveiksmingumą ir savivertę tik pagal tėvų auklėjimo stilius, išaiškėjo, kad tėvų auklėjimo stilius turi labai menką prognostinę vertę. Tai sutampa su F. Graziano ir bendraautorių (2009) tyrimu, kuriuo nustatyta, kad, nors ir rasti statistiškai reikšmingi, stiprūs tėvų (tiek tėvo, tiek motinos) emocinės paramos ir saviveiksmingumo ryšiai, tik 5 proc. dispersijos saviveiksmingumo socialinėje srityje ir 7 proc. dispersijos saviveiksmingumo akademinėje srityje galima paaiškinti tėvų emocijų šiluma. Taigi mūsų tyrime numatant paauglių saviveiksmingumą ir savivertę buvo reikšmingas vienintelis kintamasis – emocijų valdymas. A. Alegre ir M. J. Benson (2010) teigia, kad tėvų emocinė šiluma veikia paauglių emocinį intelektą, o jau emocinis intelektas – gerą paauglių prisitaikymą. Taigi galbūt iš tie-

sų emocinis intelektas turi daugiau įtakos (ir kartu prognostinės vertės) paauglių savivertei ir saviveiksmingumui vėlyvoje paauglystėje nei tėvų auklėjimo stilius. Taip pat rezultatai atskleidė, kad geriausiai galima numatyti tiek vaikinų, tiek merginų saviveiksmingumą, o ne savivertę. Reikia pabrėžti, kad nė vienas iš tėvų elgesio stilių paauglių saviveiksmingumo numatymui įtakos neturėjo, kai buvo bandoma prognozuoti ir pagal tėvų auklėjimo stilių, ir pagal paauglių emocinį intelektą. Kai kurie autoriai teigia, kad tėvų auklėjimo stilius daro tik netiesioginę įtaką paauglių saviveiksmingumui per prierašumą bendraamžiams (pavyzdžiui, Bilgin, 2011) ir per savivertę (Frank et al., 2010).

Tyrimo ribotumai ir gairės tolesniems tyrimams

Aptariant gautus rezultatus būtina atsižvelgti ir į tyrimo ribotumus. Visų pirma, yra labai nedaug tyrimų, nagrinėjančių paauglių saviveiksmingumą, emocinį intelektą, tėvų auklėjimo stilių, atsižvelgiant į lyčių skirtumus. Taigi mūsų tyrimo rezultatų palyginimas su kitų tyrėjų duomenimis yra gana ribotas. Antra, buvo matuotas bendras saviveiksmingumas. Būtų pravartu tirti saviveiksmingumą socialinėje ir akademinėje srityse. Trečia, dauguma tyrimų, nagrinėjančių tėvų auklėjimo stilius, yra atlikti JAV, Skandinavijoje arba Azijoje, todėl gana problemiška lyginti tyrimų rezultatus, nes nagrinėjant auklėjimo stilių ypač svarbūs yra kultūriniai veiksniai. Taip pat į tolesnius tyrimus būtų galima įtraukti ir tokius kintamuosius kaip paauglių asmenybės bruožai, šeimos socioekonominis statusas, šeimos sudėtis, kurie,

kaip nustatyta kitais tyrimais, yra susiję su paauglių saviverte, saviveiksmingumu ir tėvų auklėjimo stiliu. Galima būtų imti sudaryti ir iš jaunesniųjų paauglių, paskui juos palyginti su vyresniaisiais paaugliais, tuo labiau kad metodikų specifika tai daryti leidžia, t. y. tyrime taikytos metodikos tinka tiek vyresniesiems, tiek jaunesniesiems paaugliams. Taip pat, jei laikysimės J. D. Mayer ir P. Salovey (1997) požiūrio, kad emocinis intelektas gali išaugti, tai būtų įdomu panagrinėti, ar kinta ir kaip kinta emocinis intelektas su amžiumi. Be to, įdomu būtų matyti, kaip didėjant amžiui kinta vaikinų ir merginų savivertė ir saviveiksmingumas. Taigi ateityje šia tematika būtų tikslinga atlikti tęstinius tyrimus.

Išvados

1. Merginos turi aukštesnę bendrą emocinį intelektą (ir didesnius visus emocinio intelekto rodiklius) nei vaikinai; merginų ir vaikinų saviveiksmingumas

nesiskiria, tačiau vaikinai pasižymi didesne saviverte nei merginos; abu tėvai emocinę šilumą, kaip auklėjimo stilių, dažniau naudoja bendraudami su dukterimi, o tėvas (bet ne motina) dažniau naudoja sūnaus atstūmimą.

2. Ryškiausiai su emocinio intelekto rodikliais yra susijusi tėvų emocinė šiluma, tačiau svarbūs ir kiti tėvų auklėjimo stiliai, kurių sąsajos su paauglių emociniu intelektu priklauso ir nuo tėvų, ir nuo vaiko lyties. Taip pat tėvų emocinė šiluma ir visi emocinio intelekto rodikliai yra teigiamai susiję ir su paauglių saviverte bei saviveiksmingumu, tėvo per didelė globa teigiamai susijusi su merginų saviverte, o abiejų tėvų atstūmimas yra neigiamai susijęs su vaikinų ir merginų saviverte bei saviveiksmingumu.
3. Vaikinų ir merginų saviveiksmingumą ir merginų savivertę leidžia numatyti tik emocinis intelektas, o vaikinų savivertę – dar ir tėvo emocinė šiluma.

LITERATŪRA

Alegre A., Benson M. J. Parental behaviors and adolescent adjustment: Mediation via adolescent trait emotional intelligence // *Individual Differences Research*. 2010, vol. 8 (2), p. 83–96.

Alegre A., Benson M. Parental acceptance and late adolescents' adjustment: The role of emotional intelligence // *Acceptance: The Essence of Peace (Selected Papers from the First International Congress on Interpersonal Acceptance and Rejection)* / Ed by E. Fatos. Istanbul, Turkey: Turkish Psychology Association, Incekara Press, 2007. P. 33–49.

Arrindell W. A., Perris C., Eisemann M., van der Ende J., Gaszner P., Iwawaki S., Maj M., Zhang J.-E. Parental rearing behaviour from a cross-cultural perspective: A summary of data obtained in 14 nations // *Parenting and Psychopathology* / Ed by C. Perris, W. A. Arrindell, M. Eisemann. Chichester: Wiley, 1994.

Arrindell W. A., Sanavio E., Aguilar G., Sica C., Hatzichristou C., Eisemann M., Recinos L. A., Gaszner P., Battagliese G., Kállai J., Ende vad der J. The development of a short form of the EMBU: Its appraisal with students in Greece, Guatemala, Hungary and Italy // *Personality and Individual Differences*. 1999, vol. 27, p. 613–628.

Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. New York: W. H. Freeman, 1997.

Bandura A. Perceived self-efficacy in the exercise of personal agency // *Psychologist*. 1989, vol. 2, p. 411–24.

Baumeister R. F. The self // *Handbook of Social Psychology* / Ed by D. T. Gilbert, S. T. Fiske, G. Lindzey. New York: McGraw-Hill, 1998. P. 680–740.

Bennett D. S., Bendersky M., Lewis M. Antecedents of emotion knowledge: Predictors of individual differences in young children // *Cognition and Emotion*. 2005, vol. 19 (3), p. 375–396.

- Berenson K. R., Crawford T. N., Cohen P. Implications of identification with parents and parent's acceptance for adolescent and young adult self-esteem // *Self and Identity*. 2005, vol. 4, p. 289–301.
- Bilgin M. Relations among proposed predictors and outcomes of social self-efficacy in Turkish late adolescents // *Cukurova University Faculty of Education Journal*. 2011, vol. 40 (1), p. 1–18.
- Birndorf S., Ryan S., Auinger P., Aten M. High self-esteem among adolescents: Longitudinal trends, sex differences, and protective factors // *Journal of Adolescent Health*. 2005, vol. 37, p. 194–201.
- Blakemore J. E. O., Berenbaum S. A., Liben L. S. *Gender development*. New York, London: Psychology Press: Taylor & Francis Group, 2009.
- Buri J. R. Self-esteem and appraisals of parental behavior // *Journal of Adolescent Research*. 1989, vol. 4, p. 33–49.
- Darling N., Steinberg L. Parenting style as context: An integrative model // *Psychological Bulletin*. 1993, vol. 113, p. 487–496.
- De Man A. F., Labrèche-Gauthier L., Leduc C. P. A French-Canadian version of the autonomy-control scale for use with adolescents // *Social Behavior and Personality*. 1991, vol. 19, p. 99–104.
- Dunn J., Brown J. Affect expression in the family, children's understanding of emotions, and their interactions with others // *Merrill-Palmer Quarterly*. 1994, vol. 40, p. 120–137.
- Eisenberg N., Cumberland A., Spinrad T. L., Fabes R. A., Shepard S. A., Reiser M., Murphy B. C., Losoya S. H., Guthrie I. K. The relations of regulation and emotionality to children's externalizing and internalizing problem behavior // *Child Development*. 2001, 72, p. 1112–1134.
- Faria L., Santos L. N. Validation of the Emotional Skills and Competence Questionnaire (ESCQ) in the Portuguese academic context // *Horizons of Psychology Official Journal of the Slovenian Psychological Association*. 2009, vol. 3 (18), p. 55–71.
- Faria L., Santos L. N., Taksic V., Raty H., Molander B., Holmstrom S., Jansson J., Avsec A., Extremera N., Fernández-Barrocal P., Toyota H. Cross-cultural validation of the Emotional Skills and Competence Questionnaire (ESCQ) // *Psicologia*. 2006, vol. 2 (20), p. 95–127.
- Frank G., Plunkett S., Otten M. Perceived parenting, self-esteem, and general self-efficacy of Iranian American adolescents // *Journal of Child & Family Studies*. 2010, vol. 19 (6), p. 738–746.
- Gentile B., Grabe S., Dolan-Pascoe B., Twenge J. M., Wells B., Maitano A. Gender differences in domain-specific self-esteem: A meta-analysis // *Review of General Psychology*. 2009, 13 (1), p. 34–45.
- Graziano F., Bonino S., Cattelino E. Links between maternal and paternal support, depressive feelings and social and academic self-efficacy in adolescence // *European Journal of Developmental Psychology*. 2009, vol. 6 (2), p. 241–257.
- Grotevant H. D., Cooper C. R. Individuation in family relationships // *Human Development*. 1986, vol. 29, p. 82–100.
- Harter S. Causes, correlates, and the functional role of global self-worth: A life-span perspective // *Competence Considered / Ed by R. Sternberg, J. Kolligan*. New Haven, CT: Yale University Press, 1990.
- Hooven C., Katz L., Gottman J. M. The family as a meta-emotion culture // *Cognition & Emotion*. 1994, vol. 9, p. 229–264.
- Katyal S., Awasthi E. Gender differences in emotional intelligence among adolescents of Chandigarh // *Journal of Human Ecology*. 2005, vol. 17, p. 153–155.
- Keel P. K., Fulkerso J. A., Leon G. R. Disordered eating precursors in pre- and early adolescent girls and boys // *Journal of Youth and Adolescence*. 1997, vol. 26, p. 203–216.
- Kostiuk L. M., Fouts G. T. Understanding of emotion regulation in adolescent females with conduct problems: A qualitative analysis // *The Qualitative Report*. 2002, 7 (1). Prieiga per internetą: www.nova.edu/ssss/QR/QR7-1/kostiuk.html [žiūrėta 2011 m. birželio 11 d.].
- Lafferty J. The relationships between gender, empathy, and aggressive behaviours among early adolescents // *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering*. 2004, vol. 64 (12-B), p. 6377.
- Leganger A., Kraft P., Røysamb E. Perceived self-efficacy in health behaviour research: Conceptualisation, measurement and correlates // *Psychology & Health*. 2000, vol 15 (1), p. 51–69.
- Liau A. K., Liau A. W. L., Teoh G. B. S., Liau M. T. L. The case for emotional literacy: The influence of emotional intelligence on problem behaviours in Malaysian secondary school students // *Journal of Moral Education*. 2003, vol. 32, p. 51–66.
- Luszczynska A., Scholz U., Schwarzer R. The general self-efficacy scale: Multicultural validation studies // *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*. 2005, vol. 139 (5), p. 439–457.

Mayer J. D., Salovey P. What is emotional intelligence? // *Emotional Development and Emotional Intelligence* / Ed by P. Salovey, D. J. Sluyter. New York Basic Books, 1997. P. 3–31.

Mayer J. D., Caruso D. R., Salovey P. Emotional intelligence meets traditional standards for an intelligence // *Intelligence*. 1999, vol. 27, p. 267–298.

Malinauskienė O., Žukauskienė R. Paauglių depresijos simptomų, savivertės, šeimos socialinio-ekonominio statuso ir tėvų auklėjimo stiliaus sąsajos // *Psichologija*. 2004, t. 30, p. 17–28.

Martinez-Pons M. Parental inducement of emotional intelligence // *Imagination, Cognition and Personality*. 1999, vol. 18, p. 3–23.

Mavroveli S., Petrides K. V., Rieffe C., Bakker F. Trait emotional intelligence, psychological well-being and peer-rated social competence in adolescence // *British Journal of Developmental Psychology*. 2007, vol. 25, p. 263–275.

Morris A. S., Silk J. S., Steinberg L., Myers S. S., Robinson L. R. The role of the family context in the development of emotion regulation // *Social Development*. 2007, vol. 16, p. 361–388.

Nawaz S., Gilani N. Relationship of parental and peer attachment bonds with career decision-making self-efficacy among adolescents and post-adolescents // *Journal of Behavioural Sciences*. 2011, vol. 21 (1), p. 33–47.

Pears K. C., Moses L. J. Demographics, parenting, and theory of mind in preschool children // *Social Development*. 2003, vol. 12, p. 1–19.

Rosenberg M. *Society and the adolescent self-image*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1965.

Sanal-Erginel S., Silman F. The impact of SES on self-esteem // *International Journal of Learning*. 2005/2006, vol. 12 (5), p. 1–11.

Santrock J. W. *Life-span development* (9th ed.). New York: McGraw-Hill, 2004.

Schulte-Rüther M., Markowitsch H. J., Shah N. J., Fink G. R., Piefke M. Gender differences in brain networks supporting empathy // *NeuroImage*. 2008, vol. 42, p. 393–403.

Schutte N. S., Malouff J. M., Hall L. E., Haggerty D. J., Cooper J. T., Golden C. J., Dornheim L. Development and validation of a measure of emotional intelligence // *Personality and Individual Differences*. 1998, vol. 25, p. 167–177.

Schutte N. S., Malouff J. M., Simunek M., Hollander S., McKenley J. Characteristic emotional intelligence and emotional well-being // *Cognition and Emotion*. 2002, vol. 16, p. 769–786.

Smith G. J. Parenting effects on self-efficacy and self-esteem in late and how those factors impact adjustment to college // Online Submission, Paper Presented at the Annual Meeting of the Eastern Psychological Association (78th, Philadelphia, PA, March 23–25, 2007). Prieiga per internetą: http://eric.ed.gov/ERICWebPortal/search/detailmini.jsp?_nfpb=true&_ERICExtSearch_SearchValue_0=ED497430&ERICExtSearch_SearchType_0=no&accno=ED497430 [žiūrėta 2011 m. birželio 10 d.].

Schwarzer R., Jerusalem M. Generalized Self-Efficacy Scale // *Measures in Health Psychology: A User's Portfolio. Causal and Control Beliefs* (p. 35–37). Ed by J. Weinman, S. Wright, M. Johnston. Windsor, UK: NFER-NELSON, 1995.

Takšić V., Mohorović T., Duran M. Emotional skills and competence questionnaire (ESCQ) as a self-report measure of emotional intelligence // *Psihološka obzorja*. 2009, vol. 18 (3), p. 7–21.

Zimmerman B. J., Cleary T. J. Adolescents' development of personal agency: The role of self-efficacy beliefs and self-regulatory skill // *Self-Efficacy Beliefs of Adolescents*. Ed by F. Pujares, T. Urda. Greenwich, CT: Information Age Publishing, 2006. P. 45–69.

EFFECTS OF PARENTING STYLES AND EMOTIONAL INTELLIGENCE ON SELF-EFFICACY AND SELF-ESTEEM IN LATE ADOLESCENCE: GENDER DIFFERENCES

Rita Žukauskienė, Oksana Malinauskienė, Rasa Erentaitė

Summary

Previous studies have found that parenting styles predict childrens' emotional intelligence, i.e., their ability to perceive, express and manage their emotions. Parenting styles were also found to predict the self-

efficacy and self-esteem of adolescents. Despite a high interest in the effects of parenting on the emotional characteristics and adjustment indicators of adolescents, researchers have rarely analysed the effects of gender

on these links. Previous data suggest that adolescent boys have a higher self-esteem as compared with girls, while findings on gender differences in emotional intelligence are mixed. Moreover, some effects of the interaction between parents' and adolescents' gender have been found significant when predicting the adjustment of adolescents. The present study explores the way in which parenting styles and adolescents' emotional intelligence (perception and understanding of emotions, expression and labeling of emotions, and managing and regulating emotions) predict the self-esteem and self-efficacy of adolescent boys and girls. Data for this analysis were taken from a longitudinal study in high schools of the Klaipėda region. The sample consisted of 1028 adolescents (624 girls and 404 boys) aged 16 to 18 ($M = 16.29$, $SD = 0.93$). The participants filled in the Rosenberg's Self-Esteem Scale (RSE, Rosenberg, 1965), parenting styles questionnaire (EMBU: Egna Minnen Beträffande Uppfostran, Arrindell et al., 1994), the Emotional Skills and Competence Questionnaire (ESCQ-45, Takšić et al., 2009), and the Generalized Self-efficacy Scale

(GSE, Schwarzer and Jerusalem, 1995). The results revealed significant gender effects: girls scored higher on all subscales of emotional intelligence (perception and understanding, expression and labeling, and managing and regulating emotions), including the total emotional intelligence score. In line with the previous studies, self-efficacy did not differ by gender, but boys had a higher self-esteem as compared with girls. Both parents showed more emotional warmth to their daughters, while fathers (but not mothers) showed more rejection towards their sons. Of all parenting styles, parental emotional warmth had the strongest links with the emotional intelligence of adolescent girls and boys. The other links between parenting styles and adolescents' emotional intelligence were gender-dependent in both parents and adolescents. Self-esteem and self-efficacy in adolescents were strongly predicted by their emotional intelligence scores, whereas parenting styles (father's emotional warmth) were only important in predicting boys' self-esteem.

Key words: parenting styles, emotional intelligence, self-esteem, self-efficacy, adolescence.

Įteikta 2011-05-20